

DEN LEKANDE ELLER LEVANDE MÄNNISKAN?

Med anledning av *Huizingas* bok »DEN LEKANDE MÄNNISKAN»¹

Av Finlands minister vid den Heliga Stolen fil. d:r HARRI HOLMA

DET är inte någon lätt uppgift (jag tänkte säga: ingen lek) att formulera den ovan citerade bokens starka och svaga sidor — båda förekomma i rikligt mått. Hos en forskare av *Huizingas* format äro naturligtvis de förra i majoritet, man ville blott hoppas att de helt hade eliminerat de senare.

Vid sidan av den klassiska »*homo sapiens*» och den modernt inställda »*homo faber*» ställer *Huizinga* upp en tredje konception av människan i det förgångna och i nuet, nämligen »*homo ludens*», »den lekande människan». Men icke nog därmed: »leken» eller »lekelementet» är hos människan det förhärskande draget på hennes väg till det vi kalla kultur. *All* mänsklig kultur har enligt *H.* sitt upphov i leken.² Han nöjer sig icke med att anse leken utgöra en integrerande faktor i kulturen; nej, leken är för honom den *primära*, impulsgivande faktorn i västerländsk kultur, i alla dess sociala, religiösa (mytiska och kultuella) samt intellektuella uttrycksformer.

För att leda i bevis denna något paradoxalt klingande tes, öser *Huizinga* ur sitt enorma vetande, läsande och tänkande, och berikar läsaren på varje sida. Det är ett brokigt kaleidoskop som inför våra ögon låter kulturperioder, samhällsepoker, livsformer, kulthandlingar, folkfester, stam- och broderskapslekar passera revy. En otrolig massa detaljvetande illuminerar materialet och fascinerar läsaren. Och dock har man det intrycket att arbetsmaterialet är för snävt valt. Författaren opererar med indo-europeiskt kulturmaterial från sanskrittalande indier till våra dagars idrottsmän, men fränsett några rätt lösa exkursioner hos kineser och japaner samt naturligtvis ett par indianstammar (huru eljest: en sociologisk studie kan väl icke undvara några stycken dylika)

¹ *Huizingas* bok har ur andra synpunkter behandlats av kammarrådet fil. d:r Erik Schalling i *Svensk Tidskrift*, häfte 6.

² I det följande sättes ordet *lek* inte mer inom citationstecken.

blir horisonten begränsad av det så gott som totala negligierandet av semiterna och den semitiska kulturen, som ju dock starkt influerat, ja givit upphovet till vår europeiska. Därom närmare nedan.

De tvåochetthaltvthundrade sidorna förefalla kanske något rikligt tilltagna, men de få sin förklaring av att de nya idéer Huizinga förfäktar upprepas sida för sida. Sombart sade, jag tror i sin stora bok om judarna³, att om man vill hos våra dagars människor eliminera (falska) »encyklopediska sanningar», så måste man löpa risken att framstå som ensidig, d. v. s. hamra in i de tröga skallarna de »nya sanningarna». Jag har i min bok om Muhammed⁴ försökt framhålla att samma propagandametod ligger till grund för Koranens ofta olidliga repetitioner. I denna »lek» tar nog Huizinga hem ett av de första prisen.

Då jag första gången läste Huizingas bok, hade jag det intrycket att han med avsikt drivit *metoden* till det yttersta (dels t. o. m. in absurdum), s. a. s. l'art pour l'art eller aus Liebe zur Kunst.

Då jag efter ett halvt års paus åter satt mig in i Huizingas tankegång, tror jag dock hellre att det som i denna säregna bok a priori inte övertygar, just är att söka i den (sit venia verbo) bristande metoden.

Låt oss se.

På sidan 38 sammanfattar H. begreppet lek på följande sätt: »Lek är en frivillig eller andlig sysselsättning som förrättas inom vissa fastställda gränser i tid och rum i enlighet med frivilligt accepterade men obetingat bindande regler; den är sitt eget ändamål och åtföljes av en känsla av spänning och glädje och medvetandet av något som är 'annorlunda' än det 'vanliga livet'. Om man definierar på detta sätt tycks begreppet passa för allt det som vi kallar lek hos djur, barn och vuxna människor: skicklighets- och kraftlekar, förstånds- och hasardlekar, föreställningar och skådespel. Denna kategori lek synes därmed kunna betraktas som en av livets allra viktigaste andliga faktorer.»

Det är ju omiskännligt att Huizinga, genom att ge leken (och ordet lek) denna elastiska uttydning, i högsta grad underlättat vägen till det quod erat demonstrandum. I denna extensiva definition finner han alltid något drag som tillåter att söka — och

³ »Die Juden und das Wirtschaftsleben» (Leipzig 1911).

⁴ »Arabiens stora Profet» (Helsingfors o. Stockholm 1944; finsk uppl. 1943; fransk uppl. hos Flammarion, 1946), sid. 97.

finna — ett lekelement eller åtminstone ett lekbetonat drag i individens, stammens, samhällets (resp. vissa samhällsklassers) handlingar eller tänkesätt, och förty i den kultur och de kulturformer som ur dessa framsprungit. Dragningen till det »icke vanliga», vari väl leken — såvida den icke uttryckligen är ett tidsfördriv⁵ — har sin djupaste upprinnelse, finner man icke blott i idrottslekar utan t. o. m. i kulturlivets högsta och förnämsta former: i skådespel, i rättsskipning (kapitlet 4: »lek och rätt» är ett av bokens mest fängslande), i kulthandlingar, i poesin (t. ex. allegorier) etc. Det faktum åter att leken förutsätter stränga regler som blint iakttagas av den grupp, den klan, de(t) folk som frivilligt underkastar sig dessa regler, kan, allt enligt Huizinga, spåras t. o. m. i kriget och krigföringen, samt den därav uppkomna folkrätten, som ersätter de tidigare (oskrivna) krigslagarna (fäktningar, dueller, uppvisningar före slaget o. dyl.).⁶ Jag är dock övertygad om att Huizinga, om han levde, hade svårigheter att finna ett lekelement i atombomben eller i en 70-tonstank.

Vi vidröra här en viktig omständighet, som kräver klarhet. Vid behandlingen av vår egen tidsålder, finner Huizinga mången svårighet att tillämpa sina teser. Så t. ex. anser han att »sporten i det moderna samhället avlägsnar sig allt mer från leksfären» samt att »den egentliga kulturprocessen äger rum utanför sportens område». Detta beror naturligtvis på vad man menar med

⁵ Även i fråga om *leken som tidsfördriv* undviker Huizinga att ge fasta gränser. Det är ju icke att förneka att t. ex. det i det urgamla Ur (c:a 3000 f. Kr.) funna och nu i British Museum befintliga brädspelsbrädet ur spel- och konsthistorisk synpunkt är särdeles intressant (om dylika spel jfr även den synnerligen läsbara, illustrerade artikeln »Un jeu assyrien du Musée du Louvre» av de Kainlis i Revue d'Assyriologie 1942—44). Men såsom kulturhistorisk faktor (se ock Pieper, Das Brettspiel der alten Ägypter) spelade säkert brädspelen inte någon roll. Även i det gamla Babylons borgerliga kvarter, föreställer jag mig, bjödo säkert de mörka kvällarna rätt få divertissementer. Detta minskar inte i minsta grad *tidsfördrivets* lekbetonning. Denna sida av leken, *spelet* som tidsfördrivbetonad, barnalekbesläktad natur- och kulturdrift utfaller magert i Huizingas spränglärda bok, i vilken »nihil humani» lätt får en, jag ville säga, tendensaspekt, som det ingalunda alltid besitter. (Den som skriver dessa rader, är en typisk »tidsfördrivare» i den betydelsen att han älskar alla slags spel och lekar (utom kort) — både intellektuella och kroppsliga — och vågar därför ha i dessa ting en egen åsikt.)

⁶ I detta avseende är av intresse att fastställa att Muhammed avskaffade dessa traditionella »lekelement» och införde det i det förislamiska Arabien okända totalitärkriget (jfr »Arabien stors profet» sid. 82) sålunda återupptagande de assyrisk-babyloniska storkonungarnas krigföringsmetoder. Även i många andra drag äro Muhammed och hans lära knappt användbara för Huizingas lekteorier. Jag måste här inskränka mig till detta blotta fastslående av faktum.

kultur; men jag är övertygad om att sporten av i dag och den moderna krigföringen — alltså *utan* lekelementära betingelser — komma att ha starkt inflytande på humanitetens kulturhistoriska utveckling. Teser som icke kunna appliceras på de förhållanden i vilka vi själva just nu leva, ha alltid den svagheten att kritikern undrar om de äro applicabla på *andra* tidsepoker. Huizinga säger att vinst-momentet i den moderna idrotten skiljer denna från gamla tiders motsvarande spel. Gott, men vi kunna ju ock säga: begreppet »vinst» har undergått många förskjutningar under de par tre årtusenden som förflutit sedan de olympiska spelen. Och f. ö. har *finaliteten*, som stimulans i kamp och daglig idoghet såväl som i andlig idrott, alltid spelat en roll — likaväl hos kapplöparen och diskuskastaren som hos profeter (se Holma, o. a. arb., s. 137 f.) och siare.

Härmed komma vi osökt till bokens svagaste punkt, som dels förklarar det berättigade i påståendet att »i denna bok är nåt på tok», nämligen att däri saknas detaljdefinitioner av ordet lek (leken är dock varken *slump* eller med Huizinga *oförnuftig*; den är icke heller »förnuftig» d. v. s. den saknar *raison* [även häri kunde man vara av annan åsikt, t. ex. betr. tidsfördrivet], men detta är icke utan vidare = »oförnuft», lika litet som Huizinga själv medger att leken vore liktydig med icke-allvar).

Skillnaden mellan lek hos barn och hos fullvuxna får inte, förefaller det mig, hos Huizinga tillräckligt klara gränser. Hos barnet är ju leken alltid en *fortsättning av allvaret*. Emedan barnleken⁷ kulturhistoriskt inte spelar någon *essentielle* roll, har den väl av Huizinga satts i skuggan. Man saknar för övrigt hos Huizinga en viktig jämförelse, som ju dock här påtvingas en: nämligen barnets och den fullvuxnes olika inställning till *sagan*.

Detta åter tvingar oss till fastställandet att då Huizinga talar om gångna tider, dessa helt enkelt icke kunna *direkt* jämföras med nutid (efter renässansen). Allt det vi veta om forntida lekar nedärvdes ju genom berättare och barder. Man ser framför sig stämningen, entusiasmen kring lägerelden, då favoritkampen pryddesjöngs av någon förnämligare bard. (Huizinga hade för övrigt i detta hänseende haft mycket att inhämta i Kalevala, som han ej ens nämner; t. ex. sångarkampen mellan Väinämöinen och Joukahainen är ju enastående i epopeernas värld; Kalevala-sånger-

⁷ Huizinga synes ej känna Y. Hirns intressanta »Barnlek» (Hfors 1916), översatt till flera språk, som ju dock håller sig — klokt nog — till sitt kulturhistoriskt limiterade ämne, utan att skjuta över målet.

nas historiska värde ligger ju f. ö. även däri att de avlyssnats t. o. m. av ännu levande forskare.) Det sagda hade ju ofrånkomligen ett vitalt inflytande på utformningen av den litteratur på vilken en studie som Huizingas i första hand bygger.

Vidare, Huizinga sammanmänger »lekande» lätt olika tidsåldrar. Varje epok har dock skänkt *sin* lekdrift en egen kolorit, ofta säkert även en egen innebörd. Det är ju av utomordentlig betydelse att de europeiska språken, något Huizinga själv icke underlåter att bemärka, inte äga något gemensamt ord för lek, dels inte äga något språkligt uttryck alls för detta viktiga livselement.⁸ Huizinga försöker att med en rätt banal fras⁹ bortförklara det rätt sällsamma faktum, att romarnes *ludi*, som ju hos dem spelade en så central roll, inte övergått till *ett enda* av de moderna romanska språken, vilka *alla* återge »lek» och »spel» med derivata av det latinska *jocus* (*jeu, giuoco*, etc.), som ju i latinet betydde »skämt», »tidsfördriv».¹ Intressant är ju ock konstataationen att romarna själva för de stora idrottstävlingarna föredrogo det grekiska ordet *agone*: Diocletiani cirkus (märk ock förskjutningen av detta ords betydelse under seklens lopp) hette ju *In agone*, varav dess moderna namn (Piazza) Navona.² Jag kan icke undertrycka den observationen att kapitlet 3: »Lekbegreppet och dess språkliga uttryck» helt säkert inte är bokens starkaste. Jag vill ej uppehålla mig vid bagateller, men en sats som denna (för att taga ett enda exempel): »Bakom varje uttryck för något abstrakt döljer sig en metafor, och i varje metafor en ordlek» (sid. 13), måste ju av varje filolog allvarligt betvivlas. Man frestas i dylika satser, som tyvärr förekomma så gott som på varje sida, se ordlekar, d. v. s. lek med ord, eller riktigare: lek med ordet »lek».

Om det redan är påfallande att Huizinga icke skiljer mellan

⁸ Frågan om språkliga allmänbegrepp och artbegrepp är ett av de svåraste filologin känner. Huru förklara t. ex. att de allmänsemitiska uttrycken för »frisk» och »fågel» helt och hållet saknas i etiopiskan, eller att det samsemitiska uttrycket för »hand» (*jd*) i assyrisk-babyloniskan utträngts av det etymologiskt outtydda *qatu*, som i och för sig har karaktären av ett »urord»?

⁹ Sid. 47: »Om detta försvinnande av *ludus, ludere* kan föras tillbaka på fonetiska eller semantiska orsaker må lämnas därhän.»

¹ Det faktum att nutyskan och nuholländskan, ur vilka boken är till svenska översatt, ej känna stammen av det svenska *lek(a)*, utan uttrycka både *lek* och *spel* genom *Spiel* (som åter i sin tur betecknar både »lek» och »musik»), minskar till ingen del den förbistring av språkliga uttryck, som den svenska läsaren av boken ofrivilligt blir offer för.

² Se härom B. von Törnes mycket läsbara bok »Piazza Navona».

olika tids- och kulturepoker, mellan vilda stammar och kulturfolk, icke ens mellan kulturfolk före och efter Kristi tid, så fäster man sig än mer vid det märkvärdiga faktum att Huizinga icke gör någon skillnad mellan lekbegreppet i »världsuppfattningen» hos de människor som levde före naturlagarnas upptäckt och de som utbildats i en av naturlagarnas obeveklighet behärskad atmosfär och tid, d. v. s. mellan kulturer och kulturfolk *före* och *efter* Copernicus och Galilei. Huru mände det sett ut i själen och hjärnan hos en människa för vilken naturlagarna icke funnos till eller högst voro ens med »naturens capricer» och för vilken legend och högre väsens ingripande t. o. m. i det dagliga livet representerade lika mycket verklig historia som Karl den Stores gesta för oss? Prof. Maliniemi ger i sin nyligen (1943) utkomna intressanta studie (på finska) om »Birgittismen» (i Minnesskriften med anledning av Nådendals 500-årsfest) en utmärkt skildring av det dagliga livet i ett förnämre skandinaviskt hem vid tiden för den H. Birgittas ungdom: legendvärlden (kring hemmets dunkla härd) var där en verklighet, vari barnen uppväxte. Detsamma var ju fallet vid berättandet av G. T:ets (1 Mose bok) många sagobetonade motiv vid ökenelden, vid bivuaken eller vid härden, så ock vid åhörandet av Homeri sagohjältars bedrifter. Åhörarna sutto andäktiga väntande furbo-historier, och favoriterna bekajades med gudanobelpris (Achilles!): alla applåderade. Det var intet lurifaxeri, det var ingrepp av högre, »kosmiskt» oberoende makter, ad majorem deorum gloriam.

Vad var här lek, vad icke-lek (jag säger icke allvar)? Att folken (t. ex. grekerna) icke ens själva alltid gjort klart för sig skillnaden, framhålles parafrasvägs av Huizinga själv, då han säger (sid. 41): »I det hellenska samhället hade emellertid agonistiken redan tidigt skaffat sig så stor plats och vunnit en så allvarlig uppskattning, att man inte längre var medveten om dess lek-karaktär. Tävlingen i allt och vid alla tillfällen blev hos grekerna en så intensiv kulurfunktion, att man lät den gälla som 'vanlig' och fullvärdig och inte mer uppfattade den som lek» (sic).

Jag hoppas jag i någon mån lyckats klargöra det vari jag ser Huizingas boks svagheter, nämligen bristen på definitioner av de otaliga olikartade lekelement och -begrepp, vilka av Huizinga sammanförts, tidtals rätt arbiträrt, på en och samma nämnare.

Även en annan sida av det vittomfattande materialet har, enligt mitt förmenande, behov av principiellt uppklarande.

Jag nämnde redan att Huizinga blott sporadiskt undersöker lek-elementens förekomst hos semiterna. Två frågor ställa sig här, framför många andra³, till besvarande.

För det första förvånar man sig över att Huizinga icke ens nämner Gilgames, huvudhjälten i den sumerisk-babyloniska epopén⁴, världens äldsta, som dock hade givit honom ett intressant och rikt »lekmaterial». Gilgames var ju den, som med gudarnas hjälp (jfr Homeri hjältar) nedlade *urtjuren*, som hotade »kulturen» (läs: jordbruket). Denna kamp, som vi kunna följa i epopén på det mest drastiska vis, är ur bilden av människans eviga kamp (Huizinga skulle säga lek!) mot en omild natur, ur villkoret för all kulturhistorisk (ursprungl.: agrikulturhistorisk) utveckling hos mänskligheten. I princip är denna kulturens seger över naturen — och vi äga flera gammalbabyloniska sigill med denna kamp som motiv; alltså måste den ha känts av breda folklager och säkert även utanför Babyloniens landamären⁵ — ingenting annat (mutatis mutandis) än att Apollos konsertzitra övertrumpade Marsyas' herdepipa eller (i Kalevala) den gamle, kloke allkunnige Väinämöinsens sångarseger över den ungdomlige, tjusige, kunskapslöse Joukahainen. Till denna begreppsfär hör även Herakles' kamp mot monstruösa odjur samt väl ock Davids strid mot Goljat.

Gilgames' kamp mot urtjuren är ju till sin natur just det Huizinga kallar par préférence, kulturhistoriskt sett, lek. Den dag i dag återfinna vi densamma i *tjurfäktningen*, som ex oriente över Nordafrika med maurerna anammades av spanjorerna, något Huizinga icke synes ha sig bekant.⁶ Vi finna samma motiv i gladiatorernas kamp mot vilda djur i det gamla Rom. Att dessa gladiatorer mest voro slavar, berodde närmast på att de fria ro-

³ Utrymmet hindrar oss att här ingå i detaljfrågor. Det må dock framhållas att de semitiska språken inte heller äga något gemensamt uttryck för lek; spel. Det av Huizinga citerade arabiska ordet *la'b* betyder »spel, lek, skämt, tidsfördriv, sport» (Wahrmund). En etymologisk-kulturell monografi av hithörande uttryck och begrepp saknas i semitologien.

⁴ Den första svenska översättningen in extenso nyss utgiven av K. L. Tallqvist (Helsingfors 1945).

⁵ Vi besitta i själva verket även hettitiska fragment av Gilgames-eposet.

⁶ Däremot ger Huizinga, icke utan orsak, mycken relief åt *jakten* som leksfär. Om fisket däremot ej ett ord, trots bådas näringsnatur. Men fisket var ju ej den ädelbornes idrott utan den fattiges näringsbehov (apostlarnas fiskafänge var ingen lek — varken med sig själva eller med läromästarn). Dock räknades i det gamla Babylonien fiskaren till »herreklassen».

marne själva föredrogo att föra »manligare» krig i fjärran länder, d. v. s. där möjligheten till rikt byte var större. Att gladiatorernas kamp skulle haft någon som helst sakral karaktär (substitut), är naturligtvis h. o. h. uteslutet — oberoende av att mellan Herrens bud till Abraham att icke offra Isaaq och imperatorns uppåtvända, befriande tumme förefinnes ett tydligt släktskapsband.

För det andra. I Huizingas bok intar frågan om mytens, kulturens, kulthandlingarnas, de religiösa ceremoniernas etc. lekkaraktär en mycket central plats. Det är enligt vårt förmenande ogörligt att finna ett slutligt omdöme i dessa ting utan att konsultera motsvarande företeelser hos fornsemiterna, hos vilka »religionen» (före Kristus och Muhammed) inte var annat än jagets kosmiska förhållande till gud(en) resp. gudarne. Även om detta kosmiska urdrag i högre religionsformer (monolatri och monoteism) antar allt mer och mer *etiskt* betonade egenskaper, är det ännu t. ex. hos babylonier och assyrier klart skönjbart. Det är naturföreteelserna, framför allt ljusets och mörkrets »kamp», årstidernas växlan m. m. som gävo anledning till »sol- och måne»-cyklarna, till vegetationsmyterna, underjordsföreställningarna med de otaliga specialgudarna, o. a. d. Då ju makrokosmos (alltet, himmeln) och mikrokosmos (jorden) voro varandras återspeglings (Platons idélära hör hemma i denna föreställningssfär), så var det prästerskapets heliga uppgift att övervaka att denna reciprocitet mellan det stora okända och jordalivet ej rubbades.⁷ Därav uppstodo riterna, kulturen, ceremonierna. Att de även fingo formen av spel (här under inga omständigheter = lek), ligger ju i sakens egen natur; att mycket av dessa föreställningar går igen i antiken, hos greker och romare, t. o. m. som långods, är säkert, låt vara att detta viktiga kapitel tills vidare blivit, från rent vetenskaplig synpunkt, märkvärdigt lite undersökt.⁸

För en främreasiatisk semit — fornsemiterna bestodo sig inte med mycken fallenhet för fantasi ännu mindre humor — voro dessa begrepp och föreställningar, i en tid då de s. a. s. ersatte naturlagarna⁹, *djupaste allvar*. Människan var de okända kos-

⁷ Man kunde kalla detta »kosmiskt logisktänkande».

⁸ Förklaringen härav är väl dock mycket enkel: det finns i dag som är inte *en* forskare som lika suveränt behärskade samtidigt de båda forskningsområdena.

⁹ Antagandet att leken (à la Huizinga) är oförenlig med naturlagarna, får ju ett eklatant bevis däri att i den moderna kulturen — som ju Huizinga själv framhåller — lekelementet överallt undanträngts och -trängs, t. o. m. i idrotten, den

miska krafternas »lekboll»; hela hennes liv var ett enda uttryck av »religionen», d. v. s. av hennes förhållande till dessa makter.¹ Då Huizinga säger (sid. 13): »Men i myten och i kulten har kulturlivet sitt ursprung: rätt och ordning, samfärdsel, näringsfång, hantverk och konst, lärdom och vetenskap. *Följaktligen* har allt detta sin rot i leken», så har man ju intrycket av en oöverlagd sofist. Eller vad säga om följande (sid. 19): »Eftersom det formellt inte är någon skillnad mellan lek och kulthandling, d. v. s. eftersom kulthandlingen rör sig i samma former som leken, så skiljer sig inte heller en helig plats formellt sett från en lekplats. Arenan, spelbordet, trollkretsen, templet, scenen, filmduken, domstolen — de är allesammans lekplatser till form och funktion, d. v. s. invigd mark, avgränsat, inhägnat, heligt område, där särskilda regler gäller. Det är tillfälliga världar inom den vanliga världen och tjänar till skådeplats för i sig själva avslutade förlopp.»

Varför nämner då Huizinga icke altaret? Det hade väl varit mer logiskt, ty om vi följa Huizingas bevisföring, måste vi i den katolska mässan, som ytterst är en upprepning av Kristi offerdöd, se en lek: en efterhärkning av fornsemiternas djuroffer, som i »gudstjänsten» utgjorde det centrala partiet såsom hostian än i dag det är i mässan. Det synes mig att denna parallell mer än de flesta andra bevisar till vilka anomalier Huizingas definition av begreppet lek teoretiskt för oss.

Tänka vi vidare på processioner, passionsspel o. d. förr och i dag som är, vågar man åter bestrida lekelementets *primära* drag i dessa (trots scenariot, skådespelformen). Leken är nog där icke i högsätet. Jag kan ej låta bli att berätta följande upplevelse. Sensommaren 1925 besökte jag med några bajerska vänner Oberammergau. Spelen pågingo icke. Vi vistades en god del av dagen i Anton Langes hus, den famöse återgivaren av Kristi roll i de märkliga spelen. Lange var på höjden av sitt rykte; han hade just återkommit från en resa till U. S. A., inviterad av vänner och väninnor (det fanns amerikanskor som på gatan föll på knä inför honom och kysste hans rockskört) för att studera möjligheterna av export av tyrolska träsniderier till Staterna (en rätt genomskinlig premiss »lekande» formen av kulturlivet. Att vissa reminiscenser av forna dagars »lekliv» fortleva, är lika naturligt som att vi i dag som är, trots religion och naturlagar, äro fallna för *skrockfullhet*.

¹ Skulle Huizinga ha insett detta, skulle han säkert inte ha uttryckt sig som han gör sid. 23: »Jämför man de arkaiska kulturernas heliga skådespel med barnleken visar sig i den förra tillkomma ett andligt element, som är mycket svårt att exakt beskriva.»

text). Det var synnerligen intressant att studera Langes dubbelliv, och då jag lämnade honom skänkte han mig några fotografier föreställande honom själv i diverse attityder av hans ovanliga roll; på var och en skrev han: An den Herrn finnischen Gesandten H. H. in Erinnerung — »Christus» (det sista ordet i citations-tecken). Jag försäkrar att hos denne märklige man — son av bönder hos vilka rollen nedärvt från far till son i flera släktled — varje tillstymmelse till »lekelement» var eliminerad (påståendet att människan eller samhället av i dag »leker», måste ju dock ha som naturlig förutsättning att personen eller samhällsgruppen i fråga själv uppfattar sin[a] handling[ar] som lek).²

Det som hindrar läsaren att tillfullo njuta av bokens »lekande» läsbarhet, är väl att söka i metodens ensidighet. Man tvingas tänka på tiden för ett halvt sekel sedan, då en sociologisk studie utan det »magiska elementet» som central utgångspunkt var en anomali.³ Sid. 73 varnar Huizinga själv för ett för starkt generaliserande av *potlatch* o. dyl. vildars spel. Även här ligger ju faran nära till hands att dylika forskningsinstrument bli *dei ex machina* eller få kähäpning.

Vid lekturen av Huizingas bok ryser man, ju längre det lider, inför tanken, huru Huizinga skall reda sig inför den sista frågan: bör alltså allt, även döden, livets apoteos, analyseras under lekaspektet? Tar inte leken slut där människan, obildad eller bildad, hedning eller kristen, närmar sig graven, eller då hon är så sjuk att hon frågar sig: *ubi sunt qui ante nos fuerunt*? Till all lycka kallar Huizinga dock icke den sista smörjelsen ett »sakralt lekelement». Men redan sid. 169 kommer han verkligen logiskt till frågan »hur långt de medel varav vårt förnuft betjänar sig i grund och botten har lekkaraktär, d. v. s. giltighet bara inom en viss andlig ram, där man konventionellt anser dem bindande», d. v. s. med andra ord: »Är det hela sist och slutligen blott en konventionell lek?» Och den stora frågan kan H. icke undgå; de tre

² Jag vågar påstå att t. o. m. i fråga om den *verkliga* innebörden av romarnas *ludi* svaret ännu kommer att diskuteras.

³ Jag konstaterar att i Huizingas bok — säkert icke tillfälligt — ordet »magi» överhuvud ej förekommer. Här och där hade han väl dock därmed kommit ett stycke längre. T. ex. i travestier, utklädnader o. d. har väl magin sin betydelsefulla anpart: det är ej blott »lek» att »klä ut sig», utan åtminstone ock ett sätt att hindra de alltid lurande onda makterna att igenkänna de(n) handlande personen(erna). — F. ö. finner jag hos Huizinga ingen värdesättning av en så »lek-betonad» företeelse som frimureriet.

sista sidorna av boken behandla detta tema. Huizinga ger därpå följande svar: »Den som känner hur hans ande grips av svindel inför den eviga böljegången av begreppen lek och allvar, återfinner i det etiska den stödjepunkt, som sjönk undan i logiken. Leken i sig själv, så hette det i början av denna bok, ligger utanför de sedliga normernas område. Den är varken ond eller god. Men när människan måste träffa ett avgörande, huruvida den gärning, som hennes vilja driver henne till, är henne föreskriven som allvar eller tillåten som lek — då bjuder henne samvetet en provosten. När beslutet bäres av sanningsvilja och rättvisa, förbarmande och förlåtelse har frågan inte längre någon betydelse. En droppe medlidande är tillräckligt för att höja vårt handlande över de gränser, som den tänkande anden drar upp. Inför det sedliga medvetandet, som innebär ett erkännande av rättvisan och nåden, tystnar slutgiltigt den dittills olösbara frågan: lek eller allvar.»

Den som skriver dessa rader, finner dessa satser, trots språkdräktens upphöjdhed, ihåliga samt framförallt icke i logisk harmoni med bokens övriga innehåll.

Och därigenom komma vi till det primära: var ligger enligt Huizinga skillnaden eller rättare sagt förhållandet mellan begreppen lek och allvar? Att de ingalunda äro eller behöva vara kontradiktoriska, det har Huizinga själv mästerligt klargjort: vad äger mer allvar än barnets lek (skillnaden mellan *barnlek* och *barnens lek* borde ock ha närmare belysts)? Och för att ta tillflykt till en ordlek: vem skall skriva boken om den *icke-lekande* människan, d. v. s. den *levande* människan, henne (närmast nutidsmänniskan), som vuxit i naturlagarnas och det moderna livets tidevarv och för vilken livet — »från barnaår till silverhår» — är dikterat av den *medvetet* allvarliga inställningen till gud, naturen och medmänniskorna. Ett är säkert: att denna inställning skänkt och skänker den mänskliga kulturhistorien icke mindre betydelsefulla värden än den omedvetet »lekande människan», samt att den epok vi just nu genomlevat, säkert inte ger anledning till några vidare leksamma analyser av homo, varken sapiens, faber eller ludens — bedjande uttryckligen den ärade läsaren icke tro att jag inte riktigt uppfattat Huizingas definition av ordet och begreppet lek. Det är marginalen i dennes definition av ordet lek, som provocerar skiljaktligheterna i applikationen av detsamma.

Och slutligen: *non ludo sed vitae discimus.*